

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده علوم قرآنی
گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات گرایش علوم قرآن و
حدیث

عنوان پایان نامه
**بررسی تطبیقی مفاهیم کلامی سوره یس در ترجمه‌های انگلیسی
قرآن کریم
(مطالعه موردی آربری، ایروینگ، نصر، یوسفعلی)**

استاد / استادان راهنما:
جناب آقای دکتر پاکتچی

استاد / استادان مشاور:
سرکار خانم دکتر پارسا

پژوهشگر:
راهله امیری

شهریور ۱۳۹۸

برگه ارزیابی

تشکر و قدردانی

سپاس بی کران پروردگار یکتا را که هستی مان بخشید و به طریق علم و دانش رهنمونمان شد و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه چینی از علم و معرفت را روزیمان ساخت.

بر خود واجب می دانم که نهایت سپاس و امتنان قلبی خود را به کلیه عزیزان و سرورانی تقدیم نمایم که در تدوین و به ثمر رساندن این پژوهش از راهنمایی و الطاف بی پایانشان بهره جستهم. به ویژه از جناب آقای دکتر پاکتچی و سرکار خانم دکتر پارسا که زحمت راهنمایی و مشاوره این پژوهش را بر عهده داشته و با ارائه نظرات ارزشمند خود مرا در تمامی مراحل انجام پژوهش هدایت نمودند.

و با سپاس از خانواده عزیزم به پاس تعبیر عظیم و انسانی شان از کلمه "ایثار"

تقدیم به

قطب عالم امکان

عالم علوم بی کران

قائم آل محمد

(عج الله تعالی فرجه الشریف)

باشد که غنای دفتر خالی از

معرفت و تهی از دانشم، روشن

به نام مقدسش باشد.

چکیده

قرآن کریم اصلی‌ترین مرجع آموزه‌های والای اسلام است. گرچه برگرداندن کامل قرآن با تمام دقایق و ظرایفش بعید به نظر می‌رسد، برآوردن نیاز مبرم همه انسان‌ها به درک مفاهیم حیات‌بخش آن جز از طریق ترجمه ممکن نیست. از آنجاکه بخش مهمی از پرسشگران جهانی در باره قرآن تنها به ترجمه انگلیسی آن دسترسی دارند، پژوهش در باب ترجمه‌های انگلیسی قرآن بسیار ضروری به نظر می‌رسد. از طرفی بخش عظیمی از معارف قرآن در سنت اسلامی در قالب مفاهیم کلامی بیان شده‌اند. مسأله تحقیق در این پایان‌نامه آن است که مترجمان قرآن کریم به انگلیسی در میان اقتضائات متن قرآن کریم و اقتضائات دستگاه کلامی تاریخی شده در جهان اسلام چه تقارنی برقرار کرده‌اند. به سبب حجم بسیار زیاد بررسی کامل تمام قرآن خارج از توان این پژوهش بود. از آنجا که سوره یس قلب قرآن نامیده می‌شود و شامل مهم‌ترین مفاهیم کلامی از جمله؛ توحید، معاد و نبوت است برای عملی شدن طرح، سوره یاسین به عنوان مورد مطالعه انتخاب شده است.

این پژوهش با استفاده توأمان از روش توصیفی-تحلیلی در زمینه تفسیر، کلام و مبانی فلسفی مفاهیم مورد بحث و نیز روش توصیفی-تطبیقی در مورد آیات مورد نظر و ترجمه‌های انگلیسی آن‌ها کوشیده است ویژگی‌ها و معیارهای انتخاب این ترجمه‌ها را مشخص کرده به ریشه‌یابی علل اختلاف ترجمه‌ها در حد توان بپردازد. قلمرو مکانی پژوهش شامل ایالات متحده، ایران، بریتانیا و شبه قاره هند است و ترجمه‌ها در دوره معاصر صورت گرفته است.

موضوع این پایان‌نامه به‌طور خاص مقایسه چهار ترجمه قرآن کریم به زبان انگلیسی (ترجمه سید حسین نصر/مسلمان شیعه، ترجمه آربری/مسیحی و ترجمه یوسف علی/مسلمان سنی مذهب، ترجمه ایروینگ/مسیحی مسلمان شده) در بررسی مفاهیم کلامی سوره یس می‌باشد. در نهایت این پژوهش نشان می‌دهد ترجمه سید حسین نصر از لحاظ هم‌ارزی معنایی و تناسب واژگانی از دقت بیشتری برخوردار است. ترجمه آربری گرچه از نظر ساختاری بسیار دقیق است، در ترجمه مفاهیم کلامی و گزینش واژگان وفاداری لازم به متن را ندارد. ایروینگ از ترجمه تحت‌اللفظی فاصله گرفته و سعی در انتقال مفاهیم دارد مشکل اساسی این است که او خود تسلط چندانی به علوم قرآنی و این مفاهیم ندارد. در ترجمه یوسفعلی اضافات تفسیری (مطابق با تفاسیر اهل سنت از جمله آلوسی) ترجمه را مخدوش کرده است. نتیجه دیگر پژوهش این است که کیفیت معادل‌یابی واژگان، دقت در انتقال صحیح مفاهیم آیات، پیش‌فرض‌های کلامی، فلسفی و گرایش‌های اعتقادی مترجمان مورد بحث در اختلاف ترجمه‌های آیات بررسی شده تأثیرگذار است ولی مترجمان غیرمسلمان که تعصب خاص بر روی مذهب کلامی بخصوص نداشته‌اند بیشتر تحت تأثیر منابع و پیش‌فرض‌های خود بوده‌اند.

واژه‌های کلیدی: ترجمه انگلیسی قرآن کریم، مفاهیم کلامی، سوره یس.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
و.....	چکیده
ل.....	پیشگفتار
۱.....	فصل اول: کلیات پژوهش
۲.....	۱-۱. مقدمه
۲.....	۲-۱. مسأله پژوهش
۳.....	۳-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش
۴.....	۴-۱. اهداف پژوهش
۴.....	۵-۱. چارچوب نظری تحقیق
۵.....	۶-۱. تعریف مفاهیم کلیدی
۶.....	۷-۱. سؤالات پژوهش
۶.....	۸-۱. فرضیات پژوهش
۶.....	۹-۱. پیشینه پژوهش
۶.....	۱۰-۱. قلمرو پژوهش
۶.....	۱۱-۱. روش انجام پژوهش
۸.....	فصل دوم: توحید و عدل
۹.....	۱-۲. مقدمه
۹.....	۲-۲. عدالت
۹.....	۱-۲-۲. کلام
۱۳.....	۲-۲-۲. تفسیر:
۱۴.....	۳-۲-۲. مفردات آیه
۱۵.....	۱-۳-۲-۲. ترجمه
۱۶.....	۳-۲. جبر و اختیار

۱۷	۱-۳-۲. بررسی مسائل کلامی
۲۲	۲-۳-۲. دیدگاه‌های فلسفی در باره جبر و اختیار:
۲۴	۳-۳-۲. تفسیر
۲۵	۴-۳-۲. مفردات آیه
۲۶	۵-۳-۲. ترجمه
۲۸	۴-۲. باور جاهلی طائر و طیره
۲۸	۱-۴-۲. کلام
۲۸	۲-۴-۲. تفسیر
۲۹	۳-۴-۲. مفردات
۲۹	۴-۴-۲. ترجمه
۳۰	۵-۲. مسأله ارزاق
۳۰	۱-۵-۲. کلام
۳۱	۲-۵-۲. تفسیر
۳۲	۳-۵-۲. مفردات
۳۳	۴-۵-۲. ترجمه
۳۴	فصل سوم: معاد
۳۵	۱-۳. مقدمه
۳۵	۲-۳. مسأله شفاعت
۳۵	۱-۲-۳. کلام
۳۵	۲-۲-۳. تفسیر
۳۶	۳-۲-۳. مفردات
۳۶	۴-۲-۳. ترجمه
۳۷	۳-۳. معاد جسمانی
۳۷	۱-۳-۳. دیدگاه متکلمان

- ۳۷ دیدگاه فلاسفه ۲-۳-۳
- ۳۸ دیدگاه فارابی ۱-۲-۳-۳
- ۳۹ دیدگاه ابن سینا ۲-۲-۳-۳
- ۴۰ دیدگاه سهروردی ۳-۲-۳-۳
- ۴۱ دیدگاه ملاصدرا ۴-۲-۳-۳
- ۴۵ تفسیر ۵-۲-۳-۳
- ۴۸ مفردات ۶-۲-۳-۳
- ۴۹ ترجمه ۷-۲-۳-۳
- ۵۱ معمای خلق جهان دیگر ۸-۲-۳-۳
- ۵۱ بررسی احتمال اول و معمای خلق جهان دیگر ۹-۲-۳-۳
- ۵۴ تفسیر ۱۰-۲-۳-۳
- ۵۵ ترجمه ۱۱-۲-۳-۳
- ۵۷ فصل چهارم: نبوت ۱۱-۲-۳-۳**
- ۵۸ مقدمه ۱-۴
- ۵۸ فرق بین رسول، نبی و مرسل ۲-۴
- ۵۸ بررسی معانی لغوی ۱-۲-۴
- ۵۹ دیدگاه‌های کلامی و تفسیری ۲-۲-۴
- ۶۳ ترجمه ۳-۲-۴
- ۶۴ آیا پیامبر لزوماً باید بشر باشد ۳-۴
- ۶۴ کلام ۱-۳-۴
- ۶۵ دیدگاه فلاسفه ۲-۳-۴
- ۶۶ تفسیر ۳-۳-۴
- ۶۶ مفردات ۴-۳-۴
- ۶۷ ترجمه ۵-۳-۴

- ۴-۴. مفهوم شعر و نسبت آن با نبوت ۶۷
- ۴-۴-۱. مفهوم شعر ۶۷
- ۴-۴-۲. مفهوم وحی ۶۸
- ۴-۴-۳. دیدگاه متکلمین ۶۸
- ۴-۴-۴. دیدگاه فلاسفه ۷۱
- ۴-۴-۴-۱. دیدگاه ابن سینا ۷۱
- ۴-۴-۴-۲. دیدگاه سهروردی ۷۹
- ۴-۴-۴-۳. دیدگاه ملاصدرا ۸۰
- ۴-۴-۴-۴. دیدگاه ابوزید ۸۶
- ۴-۴-۴-۵. دیدگاه عبدالکریم سروش ۹۰
- ۴-۴-۴-۶. دیدگاه طباطبایی ۹۲
- ۴-۳-۴-۷. دیدگاه جوادی آملی ۹۵
- ۴-۳-۴-۸. تفسیر ۱۰۰
- ۴-۴-۴-۹. مفردات ۱۰۱
- ۴-۴-۴-۱۰. ترجمه ۱۰۱
- فصل پنجم : نتایج و پیشنهادات ۱۰۳**
- ۵-۱. مقدمه ۱۰۴
- ۵-۲. فرضیه اول ۱۰۴
- ۵-۳. فرضیه دوم ۱۰۴
- ۵-۴. محدودیتها ۱۰۴
- ۵-۵. پیشنهادها ۱۰۵
- ۵-۶. پیشنهادها براساس یافته‌های تحقیق ۱۰۵
- ۵-۷. پیشنهادها در خصوص تحقیقات آینده ۱۰۵
- منابع و ماخذ ۱۰۷**

۱۰۸ منابع و مأخذ فارسی
۱۱۱ منابع و مأخذ لاتین
۱۱۲ Abstract

پیشگفتار

مفاهیم اسلامی نسل جدیدی از متفکران را در سراسر دنیا به خود جلب کرده است. شکی نیست ترجمه انگلیسی قرآن مهمترین طریق دستیابی این پرسشگران جهانی به متن قرآن است. ترجمه‌های بسیاری از قرآن به زبان‌های غیراسلامی مانند انگلیسی و فرانسه توسط مسلمانان و غیرمسلمانان پدید آمد تا مردمانی با طیف بسیار گسترده‌تر را با اسلام و قرآن آشنا سازد و این روند به خصوص در دهه‌های اخیر در عصر جهانی شدن با ارتباطات پیچیده و نوین جهشی افزون یافته است. بعلاوه ضرورت بازگشت به نصوص دینی و بازخوانی قرآن بر اساس نیازمندی‌های روز که برآمده از ورود مدرنیته به جهان اسلام بود، خود به عاملی مهم برای روی آوردن به ترجمه‌های نو و عصری از قرآن مبدل شد؛ چنین احساس می‌شد که احاد مسلمانان - حتی اگر عربی ندانند - لازم است بتوانند با قرآن کریم ارتباط مستقیم داشته باشند و لازمه این کار، نه تنها ترجمه قرآن به زبان‌هایی بود که تاکنون انجام نگرفته بود، بلکه حتی در زبان‌هایی که ترجمه‌های متعدد از سده‌های پیشین وجود داشت، این نیاز احساس می‌شد که ترجمه‌هایی به مقتضای زمان حال از قرآن کریم فراهم آید.

با این حال، تا سال‌های اخیر سردرگمی فراگیری درباره صحت ترجمه‌های قرآن وجود داشت. این ترجمه‌ها بعضاً تفاوت چشمگیری با متن قرآن بخصوص در سطح هم ارزی واژگان، آن هم در مفاهیم اساسی اسلام که از آن‌ها به مفاهیم کلامی یاد می‌شود، داشتند. این پژوهش کوشیده است مفاهیم کلامی را (در سوره یس) مورد بررسی و تدقیق قرار داده، آن‌ها را در سطح تفسیر، کلام و فلسفه پی‌جویی کند سپس با بررسی مفردات آیات به سراغ ترجمه‌های انگلیسی برگزیده رفته، سعی در گزینش نزدیک‌ترین ترجمه به قرآن کریم را دارد. بعلاوه با کنار هم قرار دادن متن، کلام، فلسفه، تفسیر و ترجمه سعی در ریشه‌یابی علل این اختلاف‌ها دارد.

مفاهیم کلامی بررسی شده در این پژوهش از مفاهیم اصلی اسلام برگزیده شده‌اند. اکثر این مفاهیم از جمله مفاهیم زنده آکادمیک هستند مانند جبر و اختیار که به دلیل ارتباطش با علیت از مفاهیم اساسی در فلسفه شرق و غرب است. از سایر مفاهیم کلامی مورد بحث می‌توان به معاد جسمانی اشاره کرد که بخش عظیمی از فلسفه اسلامی را به خود اختصاص داده به گفته دینانی: "همه فلسفه ملاصدرا در خدمت اثبات معاد جسمانی است." (خبرگزاری تسنیم، ۱ اردیبهشت ۱۳۹۳). همین‌طور مفاهیم مربوط به وحی و نبوت در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است. که امروزه در فلسفه و دین‌شناسی بسیار چالش برانگیز است.

علاوه بر مسائل مربوط به ترجمه، قرار دادن متن قرآن کریم در کنار کلام، فلسفه، تفسیر و ترجمه آیات مربوطه حاوی فواید بسیاری است که از دید خواننده تیزبین پوشیده نخواهد ماند. از جمله می‌توان به رویکرد متفاوت محمدحسین طباطبایی و حسین نصر در مورد مسأله سیاق اشاره کرد. چنانکه در مورد آیه ۸۱ سوره مبارکه یس خواهید دید، طباطبایی از موضوع سیاق در جهت کاهش معنایی و نصر در جهت افزایش معنایی بهره برده‌اند. بعلاوه کنار هم قرار گرفتن موارد مذکور می‌تواند در بسیاری از بن‌بست‌های فکری و فلسفی موجود راهگشا باشد.

این پژوهش مرهون راهنمایی‌های دانشمند گرانقدر، جناب آقای دکتر پاکتچی است که مباحث را دقیق و موشکافانه تعیین نمودند و به اینجانب در انجام آن اعتماد کردند. اتفاق شگفتی که در طی این پژوهش برای نویسنده رخ داد این بود که، پس از پایان آن توانستم تمام کتاب‌هایی که آرزوی خواندن آن‌ها را داشتم و قادر به فهمشان نبودم درک کنم. از ایشان به خاطر اینکه فهمیدن علوم اسلامی را به من آموخت سپاسگزارم.

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱. مقدمه

قرآن اصلی‌ترین مرجع آموزه‌ها و مفاهیم اسلام است و ترجمه مهم‌ترین راه انتقال این معانی به تمام مردم دنیاست، در این میان انتقال صحیح برخی مفاهیم کلیدی اسلام بسیار تعیین‌کننده است و باید بیشتر مورد مذاقه قرار گیرد. این مفاهیم که همان مفاهیم کلامی هستند باید ابتدا در شاخه‌های مختلف علوم اسلامی بررسی شده و سپس در ترجمه‌ها مورد مذاقه قرار گیرند. در این پژوهش، ترجمه‌های انگلیسی که پرمخاطب‌ترین مورد بررسی قرار می‌گیرد. Study Quran جدیدترین ترجمه بین‌المللی قرآن از دکتر سید حسین نصر، استاد مطالعات اسلامی دانشگاه جرج واشنگتن است. این ترجمه را از جهات مختلف می‌توان مورد توجه قرار داد. اما یکی از ویژگی‌های آن این است که نصر از جمله متفکران اسلامی است که به سنت‌گرایی و احیای سنت نبوی تعلق خاطر ویژه‌ای دارد این کتاب را انتشارات هارپر، از بزرگترین و معتبرترین ناشران کتب علوم انسانی در آمریکا، منتشر کرده است. این کتاب در بسیاری از دانشگاه‌های جهان از جمله هاروارد، مریلند، جرج واشنگتن و... تدریس می‌شود. (سایت آکادمی مطالعات ایرانی، LAIS). ترجمه دیگری که مورد بررسی قرار می‌گیرد ترجمه قرآن عبدالله یوسف علی است که از سوی قرآن پژوهان عربستان به عنوان بهترین ترجمه انگلیسی قرآن برگزیده و در شمارگان وسیعی چاپ شده است این کتاب در سال ۱۹۴۲ برای اولین بار در لاهور به چاپ رسید. دیگر ترجمه مورد بررسی ترجمه تامس ایروینگ استاد زبان شناسی است این کتاب نخستین ترجمه امریکایی انگلیسی قرآن محسوب می‌شود. او خود اسلام آورد و سعی کرده است در ترجمه‌اش در قالب نثری بی‌تکلف و بی‌تصنع و تا حدی زیبا مفهوم آیات قرآن را خصوصاً به افراد انگلیسی زبان امریکایی و کانادایی برساند. ترجمه دیگری که مورد بررسی قرار گرفته است ترجمه پروفیسور آربری است. او استاد عربی و فارسی دانشگاه کمبریج بود به علاوه شرق شناس، اسلام شناس و ایران شناس معروفی به حساب می‌آید همچنین تسلط بسیار بالایی بر متون اسلامی، فلسفی و عرفانی داشت تلاش او عمدتاً در جهت انتقال مفاهیم قرآنی با حفظ زیبایی‌های ادبی قرآن بوده است. بعضی کتاب او را بهترین ترجمه قرآن می‌دانند. (خرم‌شاهی، بهاء‌الدین، ۱۳۹۰، ۵۳۲)

۱-۲. مسأله پژوهش

امروزه با توسعه ارتباطات، طیف‌های بسیار گسترده‌تری از مردم جهان مخاطب تعالیم حیات‌بخش اسلام هستند. این ارتباط بیشتر از طریق ترجمه قرآن کریم صورت گرفته است. چنانکه پاکتچی می‌گوید:

«ترجمه‌های پرشماری از قرآن به زبان‌های غیراسلامی مانند انگلیسی و فرانسه فراهم آمد تا مردمانی با طیف بسیار گسترده‌تر را با اسلام و قرآن آشنا سازد و این روند به خصوص در دهه‌های اخیر در عصر ارتباطات نوین جهشی افزون یافته است. به همه اینها باید اضافه کرد که ضرورت بازگشت به نصوص دینی و بازخوانی قرآن بر اساس نیازمندی‌های روز که برآمده از ورود مدرنیته به جهان اسلام بود، خود به عاملی مهم برای روی آوردن به ترجمه‌های نو و عصری از قرآن مبدل شد؛ چنین احساس می‌شد که آحاد مسلمانان -حتی اگر عربی ندانند- لازم است بتوانند با قرآن کریم تماس مستقیم داشته باشند و لازمه این کار، نه تنها ترجمه قرآن به زبان‌هایی بود که تاکنون انجام نگرفته بود، بلکه حتی در زبان‌هایی که ترجمه‌های متعدد از سده‌های پیشین وجود داشت، این نیاز احساس می‌شد که ترجمه‌هایی به مقتضای زمان حال از قرآن کریم فراهم آید.» (پاکتچی، ۱۳۹۲، ۱۰)

مفاهیم کلامی قرآن شامل مبانی اساسی اسلام است از جمله؛ توحید، معاد و نبوت. در ترجمه‌های انگلیسی قرآن، مواردی از فقدان هم‌ارزی معنایی و تناسب واژگانی وجود دارد؛ به عنوان مثال برخی از واژه‌ها در معنایی کاملاً مغایر با متن به کار رفته‌اند، درمورد برخی از مفاهیم، گرایش‌های کلامی و اعتقادی مترجمان و برداشت‌های تفسیری مختلف ایشان در فهم آیات موجب اختلال در ترجمه مفاهیم کلامی گشته است. وجود این اختلاف‌ها در ترجمه‌های انگلیسی قرآن کریم، مخاطب انگلیسی زبان را با چالش‌های جدی در فهم معنی آیات قرآن مواجه می‌کند، به‌ویژه کسانی که به دلیل عدم آشنایی با زبان عربی، امکان مقابله ترجمه انگلیسی با متن قرآن برایشان میسر نیست و یگانه منبع فهم آن‌ها از قرآن، ترجمه انگلیسی قرآن است. اختلاف در تعبیر مترجمان گاهی ناشی از اختلاف فهم ایشان از یک آیه و اشتباه در روند ترجمه است که برداشت و فهم نادرست آیه را به مخاطب القا می‌کند. به خصوص در آیاتی که در تفسیر آن‌ها اختلاف کلامی وجود دارد. بدیهی است که برخی از این اختلافات می‌تواند نه‌الزاماً به دلیل تعصب بر یک مکتب کلامی خاص بلکه به دلیل مبنا قرار دادن طیف تفاسیر یک مکتب یا به علت اختلاف در رویکرد و شیوه مترجمان در ترجمه آیات از نظر انتقال ارزش بیانی عبارات یا از نظر قواعد ترجمه است.

با توجه به مطالب اخیر مسأله این پایان‌نامه بطور خاص مقایسه چهار ترجمه قرآن کریم به زبان انگلیسی (ترجمه سید حسین نصر/ مسلمان شیعه، ترجمه آربری/ مسیحی و ترجمه یوسف علی/ مسلمان سنی مذهب، ترجمه ایروینگ/ مسیحی مسلمان شده) در بررسی مفاهیم کلامی سوره یس می‌باشد. این ترجمه‌ها از جمله پرکاربردترین و معروف‌ترین و علمی‌ترین ترجمه‌های موجود به شمار می‌روند.

از آنجا که این پایان‌نامه از زاویه محتوای کلامی به مقایسه و بررسی ترجمه‌ها می‌پردازد و پیش‌فرض‌های ترجمه‌ها را مورد مطالعه و بررسی قرار داده است، ابتدا مفاهیم کلامی مورد نظر را از زوایای مختلف مشروحا مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۳. اهمیت و ضرورت پژوهش

مهمترین مسأله‌ای که انگیزه طرح چنین پایان‌نامه‌ای شد، این بود که دانش‌های بشری به سرعت و

بدون توجه و کاربرد کافی به آموزه‌های والای اسلام به‌طور عام و موضوعات کلامی به‌طور خاص شکل می‌گیرد.

تنها راه قابل اتکا برای دین پژوهان و مسلمانانی که عربی نمی‌دانند و زبان آنها انگلیسی است یا به راحتی می‌توانند از آن استفاده کنند، روی آوردن به ترجمه است. ترجمه‌های انگلیسی متعدد و متنوع هستند و ضرورت دارد با نهایت سخت‌گیری ارزیابی آنها صورت گیرد. از آنجا که مسأله چالش‌های کلامی یکی از مهمترین علل تفاوت این ترجمه‌هاست در پژوهش حاضر بر این مسأله تمرکز شده است.

۱-۴. اهداف پژوهش

این پژوهش می‌کوشد است مفاهیم کلامی را (در سوره یس) مورد بررسی و تدقیق قرار داده، آن‌ها را در سطح تفسیر، کلام و فلسفه پی‌جویی کند سپس با بررسی مفردات آیات به سراغ ترجمه‌های انگلیسی برگزیده رفته، بررسی تطبیقی و تحلیل انتقادی چهار نمونه از ترجمه‌های انگلیسی قرآن کریم، به منظور بازشناسی و معرفی موارد اختلاف این ترجمه در مورد مفاهیم کلامی سوره یس و ریشه‌یابی و تبیین انگیزه‌ها و علل احتمالی این اختلافات است و سعی در گزینش نزدیک‌ترین ترجمه به قرآن کریم را دارد. بعلاوه با کنار هم قرار دادن متن، کلام، فلسفه، تفسیر و ترجمه سعی در ریشه‌یابی علل این اختلاف‌ها دارد.

۱-۵. چارچوب نظری تحقیق

چارچوب نظری این پژوهش شامل دو بخش اصلی است: مسائل مربوط به ترجمه و مسائل مربوط به کلام و تفسیر. علاوه بر مسائل نظری عام ترجمه مانند غالبیت مولف یا خواننده، هم ارزی یا معادل‌یابی دو مطلب دیگر نیز حائز اهمیت است.

الف: مسائلی که در ترجمه همه کتب مقدس مشترک است، مانند چالش همگانی بودن کتب مقدس و فرهنگی بودن آنها به عبارتی متون مقدس در حالیکه عمومی هستند و پیامشان همه انسانها را در بر میگیرد در عین حال وجوهی دارند که جماعتی خاص و فرهنگی خاص را مورد خطاب قرار میدهند. از دیگر مسائلی که همواره در ترجمه کتب مقدس وجود داشته، انتخاب بین ترجمه تحت‌اللفظی و ترجمه تفسیری بوده در این مورد باید توجه داشت که هیچ چیز نباید بر انتقال درست پیام مقدم شمرده شود. آنچه مهم است این است که ارزش ارجاعی متن در چه نوع ترجمه بیشتر حفظ می‌شود. (همان، ۷۳-۱۲۶)

ب: مسائل خاص ترجمه قرآن: مانند وحیانی بودن لفظ قرآن و مسائل مربوط به اعجاز بیانی آن که موجب شدند مباحثی پیرامون جواز ترجمه قرآن از دیرباز میان مسلمانان مطرح شود؛ از این میان می‌توان به فتوای مشایخ الزهر در ۱۳۴۴ ق اشاره کرد مبنی بر اینکه ترجمه تحت‌اللفظی ولو اینکه تفسیری همراه آن باشد باید ممنوع گردد. البته در دهه‌های اخیر مخالفان ترجمه در اقلیت قرار گرفته‌اند. در این زمینه همچنین باید به مطالعاتی اشاره کرد که درباره ترجمه پژوهی قرآن بر پایه زبان‌شناسی صورت گرفته است. (همان، ۱۲۷-۱۶۳)

مسائل مربوط به کلام و تفسیر و فلسفه: مباحث تفسیری با محوریت تفسیرالمیزان، تفسیر آیت اله جوادی آملی و نیز برخی تفاسیر مطرح اهل سنت مانند روح المعانی صورت گرفته است. در بخش کلام، مسائل مورد اختلاف فرق اسلامی بر مبنای کتاب کشف المراد حلی و شرح باب حادی عشر از مقدار سیوری صورت گرفته در مباحث فلسفی که همان مفاهیم را تبیین می‌کرد سعی شد طیف وسیعی از دیدگاه‌های فیلسوفان متقدم تا معاصر، از بوعلی و سهروردی و ملاصدرا گرفته تا طباطبایی و ابوزید و سروش مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۶- تعریف مفاهیم کلیدی

هم‌ارزی معنایی: مطالعه متون در زبان‌های مختلف بی‌شک نیازمند نظریه هم‌ارزی معنایی یا معادل‌یابی است. هم‌ارزی در ترجمه موضوع اصلی محسوب می‌شود به گفته پاکتچی:

«مهم‌ترین وظیفه مترجم در فرآیند کار خود، یافتن هم‌ارزها میان زبان مبدا و مقصد است؛ در این خصوص بیشتر به هنگام سخن از هم‌ارزها، واژه‌های هم‌ارز میان دو زبان به ذهن خطور می‌کند که همواره برابر نهادهای مرسوم در فرهنگ لغت‌های دو زبانه را به یاد می‌آورد، ولی این هم‌ارزها ممکن است در جزئی از واژگان، یا حتی آن سوی واژه، در سطح ساخت‌های دستوری و ساخت‌های سبکی باشد.» (همان، ۵۰)

ترجمه قرآن کریم: فرآیند انتقال پیام از زبان مبدا به زبان مقصد که توسط مترجم دارای شرایط و بر اساس روش‌های صحیح ترجمه و با توجه به مبانی استنباط از قرآن صورت می‌گیرد و می‌کوشد که تا حد امکان سبک کلام را به زبان مقصد متصل سازد. ترجمه قرآن و سایر کتب مقدس مسائل خاص خود را دارند. از جمله چنان که پاکتچی می‌گوید:

«ترجمه متون مقدس اصولاً دامنه‌ای از ادبیات ترجمه است که در آن انتظار کمترین نوآوری و بیشترین انتظار پیروی وجود دارد... انتظار می‌رود ترجمه‌های جدید... واقعاً نقیصه‌ای را رفع کنند یا خلأیی را جبران نمایند.» (همان، ۹۷)

مفاهیم کلامی: اصطلاحاتی است که در علم کلام پیرامون آن‌ها بحث می‌شود این‌ها معمولاً از مواردی هستند که بین فرق اسلامی مورد اختلافند. معمولاً در علم کلام پیرامون اصول اعتقادی و جهان‌بینی دینی بر مبنای استدلال عقلی و نقلی می‌پردازد و به شبهه‌هایی که در این زمینه مطرح می‌شود پاسخ می‌دهد این علم به پایه‌های اعتقادی در یک دین و مقابله و بحث با نظرات دیگر اندیشه‌ها می‌پردازد. جستارهایی مانند برهان‌های اثبات وجود خدا، حدوث یا قدم جهان هستی، نبوت خاصه، نبوت عامه، عدل الهی، امامت، معاد و غیره از این جمله‌اند. در آثار اسلامی از متألّهین سایر ادیان نیز به عنوان متکلم نام برده شده است.

سوره یس: سی و ششمین سوره قرآن و از سوره‌های مکی است که در جزء ۲۲ و ۲۳ جای گرفته است طبق روایات سوره یس یکی از با فضیلت‌ترین سوره‌های قرآن است تا آنجا که قلب قرآن نامیده شده است. سوره یس به سه اصل دین یعنی توحید، معاد و نبوت می‌پردازد و درباره زنده شدن مردگان و سخن گفتن اعضای بدن در قیامت سخن می‌گوید همچنین درباره نحوه برخورد مردم با

دعوت انبیا و احیا مردم سخن به میان می‌آید.

۷-۱. سؤالات پژوهش

۱. کدامیک از ترجمه‌های انگلیسی قرآن از لحاظ معنایی و تناسب واژگانی با توجه به مسائل هم‌ارزی واژگان از دقت بالاتری برخوردار است؟

۲. علل ورود اختلاف به ترجمه‌های انگلیسی قرآن و نقش مبانی کلامی مترجمان در بروز اختلاف در حوزه آیات مربوط به مفاهیم کلامی سوره یس چیست؟

۸-۱. فرضیات پژوهش

می‌توان دریافت که در مجموع ترجمه سید حسین نصر از لحاظ هم‌ارزی معنایی و تناسب واژگانی از دقت بیشتری برخوردار است.

میزان تسلط مترجمان به ادبیات مبدا و مقصد، کیفیت معادل‌یابی واژگان، دقت در انتقال صحیح مفاهیم آیات، میزان آشنایی مترجمان با علوم مرتبط با بحث ترجمه و مبانی کلامی و گرایش‌های اعتقادی مترجمان از جمله مهم‌ترین علل و زمینه‌های بروز اختلاف در ترجمه‌های مورد پژوهش است. مترجمان غیرمسلمان که تعصب خاص بر روی مذهب کلامی بخصوص نداشته‌اند بیشتر تحت تأثیر منابع و روش‌های خود بوده‌اند.

۹-۱. پیشینه پژوهش

تحلیل انتقادی ترجمه‌های منتخب انگلیسی قرآن کریم در حوزه آیات مربوط به توحید، رساله دکتری دانشجو نرجس خادمی، اساتید راهنما: دکتر سالار منافی اناری، دکتر قاسم فائز. اساتید مشاور: دکتر مجید معارف، دکتر اعظم پویا زاده. تیر ۱۳۹۴. این رساله برخلاف پژوهش حاضر صرفاً به مسأله توحید پرداخته است و نسبت به پژوهش حاضر از ترجمه‌های قدیمی‌تری استفاده کرده است.

به رغم مطالعات و تحقیقات بسیار گسترده‌ای که در حوزه نقد و بررسی ترجمه‌های فارسی قرآن کریم انجام شده است در حوزه بررسی ترجمه‌های انگلیسی قرآن مطالعات اندکی انجام شده که بسیار کلی بوده و بیشتر جنبه ادبیاتی داشته است. به خصوص در حوزه کلام کار قابل توجهی انجام نشده. پژوهش حاضر برای اولین بار به بررسی مفاهیم کلامی مانند معاد جسمانی و وحی و نبوت در ترجمه‌های قرآن کریم می‌پردازد. به علاوه این پژوهش برای اولین بار در سطح دانشگاهی به بررسی و نقد کتاب "eee Syyyyrrr aan" اثر سید حسین نصر پرداخته است. قابل ذکر است این کتاب در سال ۲۰۱۸ در کرسی‌های اسلام‌شناسی دانشگاه‌های هاروارد، مرلند، شیکاگو، جرج واشنگتون و غیره تدریس شده است.

۱۰-۱. قلمرو پژوهش

الف) قلمرو مکانی: ایالات متحده، ایران، بریتانیا و شبه قاره هند

ب) قلمرو زمانی: دوره معاصر

۱۱-۱. روش انجام پژوهش

این پژوهش با استفاده توأمان از روش توصیفی-تحلیلی در زمینه تفسیر، کلام و مبانی فلسفی

مفاهیم مورد بحث و نیز روش توصیفی - تطبیقی در مورد آیات مورد نظر و ترجمه‌های انگلیسی آن‌ها کوشیده است ویژگی‌ها و معیارهای انتخاب این ترجمه‌ها را مشخص کرده به ریشه‌یابی علل اختلاف ترجمه‌ها در حد توان پردازد.

روش گردآوری مطالب کتابخانه‌ای است.

در مباحث نظری و کاربردی مربوط به ترجمه قرآن از کتاب ترجمه‌شناسی قرآن کریم رویکرد نظری و کاربردی اثر دکتر احمد پاکتچی استفاده شده است. در مباحث ادبی و دستوری کتب الجدول فی اعراب القرآن، اعراب القرآن الکریم، اعراب القرآن و بیانہ و الکشاف مورد استفاده بوده است. در مباحث لغوی لغت‌نامه‌های المفردات، التحقيق، لسان العرب، العین و قاموس قرآن در ترجمه لغات انگلیسی: Longman, Merriam-Webster, Fastdic و سایت‌های معتبر و مقالات داخلی و خارجی استفاده شده است.

اساس و مبنای تحلیل انتقادی و ارزیابی ترجمه‌های انگلیسی منتخب تفاسیر و منابع معتبر است. در مباحث تفسیری از تفاسیر مختلف با محوریت تفسیر المیزان و تفسیر آیت‌اله جوادی آملی استفاده شده است.

در بخش کلام، مسائل مورد اختلاف فرق اسلامی بر مبنای کتاب کشف المراد حلی و شرح باب حادی عشر از مقداد سیوری صورت گرفته در مباحث فلسفی که همان مفاهیم را تبیین می‌کرد سعی شد طیف وسیعی از دیدگاه‌های فیلسوفان متقدم تا معاصر، از بوعلی و سهروردی و ملاصدرا گرفته تا طباطبایی و ابوزید و سروش مورد بررسی قرار گیرد.

فصل دوم

توحید و عدل

۲-۱. مقدمه

توحید و عدل از مهمترین و چالش برانگیزترین مسائل در الهیات آکادمیک هستند. متکلمین مسلمان، عدل را از صفات باری تعالی دانسته‌اند. یکی از مسائلی که در زمینه عدل الهی مطرح می‌شود جبر و اختیار است. از طرفی جبر و اختیار از آنجا که به قانون علیت مربوط است در مباحث فلسفی از اهمیت بالایی برخوردار است. سایر مسائلی که هر یک به نوعی به توحید و عدل مربوط می‌شود مانند مسأله ارزاق نیز در این بخش مورد بررسی قرار گرفته‌اند. درحقیقت بخش عظیمی از کلام حتی معاد و نبوت هم ذیل عدل مطرح می‌شوند که به علت گستردگی مطالب ما نیز به سبک متکلمان این دو را در دو فصل مجزا مطرح خواهیم کرد.

۲-۲. عدالت

در بررسی آیات شصتم و شصت و یکم سوره مبارکه یس
أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (۶۰)
وَأَنْ اغْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ (۶۱)

۲-۱-۲. کلام

عدل از جمله مباحث مورد اختلاف فرق کلامی است. امامیه و معتزله به عدل معتقدند و اشاعره با آن مخالف. «منظور از عدل، منزه بودن خداوند از عمل قبیح و اخلال به امر واجب می‌باشد یعنی هیچ‌گاه کار قبیحی از او صادر نمی‌شود و آنچه لازمه واجب الوجود بودن آن را بجا می‌آورد.» (سیوری، ۱۳۶۸، ۱۰۷) بنابراین در تعریف متکلمان خدا عادل است یعنی فعل قبیح از او سر نمی‌زند. اما سؤال مهم این است که قبیح چیست و آیا عقل قادر به شناخت حسن و قبح هست یا نه؟ این مسأله اساسی مورد اختلاف متکلمین است.

«اشاعره می‌گویند: در منطق عقل چیزی وجود ندارد که به حسن و قبح به این صورت دلالت داشته باشد بلکه تنها شرع است که معیار حسن و قبح را تعیین می‌کند. آن چه را شرع حسن و زیبا اعلام داشته است پس همان حسن و زیبایی باشد و هر آنچه را تقبیح و بد شمرده است پس همان زشت و نازیبا است. معتزله و امامیه گفته‌اند: در عقل عاملی وجود دارد که به این امر دلالت دارد پس خوب و زیبا آن است که در حد خود خوب و زیبا بوده باشد و بد و زشت چیزی است که در حد خویش بد و زشت بوده باشد خواه شرع به آن حکم کرده باشد یا نه.» (همان، ۱۰۹).

در ادامه سیوری به بیان دلایلی در تأیید دیدگاه امامیه و معتزله می‌پردازد:

۱. بدیهی بودن خوبی و حسن بعضی از کارها مانند امانتداری و راستگویی؛ و زشتی برخی دیگر مانند ظلم و ستم.

۲. افراد بی‌دین و حکمای هند هم برخی افعال را زشت و ناپسند می‌دانند (احتمالاً منظور او اشتراک نظر جوامع انسانی با عقاید گوناگون درباره نیکی و بدی بعضی اعمال است).

۳. اگر حسن و قبح عقلی وجود نداشته باشد، حسن و قبح شرعی هم از بین می‌رود. چنانکه سیوری می‌گوید: "وقتی عقل به قباح دروغ و کذب حکم نکند در این صورت صدور کذب را از خداوند متعال قبیح نمی‌شمارد و به این ترتیب حتی به صحت گفته‌های خدا و شریعت هم اعتمادی نیست. (همان، ۱۱۱)

بنابراین عقل قادر به تشخیص فعل قبیح و حسن است. امامیه و معتزله معتقد به محال بودن اراده قبیح از خدا هستند. چنانکه سیوری می‌گوید: «به همین ترتیب اراده فعل قبیح هم بر خدا محال خواهد بود زیرا اراده قبیح هم قبیح است.»

هدفدار بودن خلقت: از جمله نتایج پذیرش اصل حسن و قبح عقلی، هدفدار بودن خلقت است. چنانکه حلی می‌گوید: «مبحث چهارم در باب عدل، آنست که خداوند متعال بر اساس هدف و غرضی کار را انجام می‌دهد چون قرآن گویای آن می‌باشد و دیگر آنکه اگر هدفی در کار نباشد بیهودگی و عبث لازم می‌آید و لغو و عبث هم بر خداوند قبیح است.» (همان، ۱۱۹)

سیوری در توضیح اضافه می‌کند: «اشاعره بر این اعتقاد هستند که خداوند متعال بر اساس غرض و هدفی، خلق نمی‌کند و اگر هدف و غرضی در کار بوده باشد لازم می‌آید که او ناقص بوده باشد تا بوسیله این خلقت، خود را به کمال برساند.» ولی معتزله گفته‌اند: «افعال و اعمال خداوند معلل با اغراض و اهداف هستند در غیر اینصورت او عبث کار خواهد گشت و ساحت اقدس الهی والاتر از عبث و بیهودگی است و این عقیده همان اعتقاد اصحاب ما امامیه نیز می‌باشد و منطبق حق نیز همین است.»

هدفمند بودن خلقت دو نتیجه در پی دارد: اول نفع‌رسانی؛ حلی در این باره می‌گوید: «مصنّف -ره- می‌گوید: غرض از خلقت، ضرر رساندن به غیر نیست چون ضرر رساندن قباح دارد بلکه هدف، نفع‌رسانی است.» سیوری در توضیح آن می‌گوید: هنگامی که ثابت شد که عمل پروردگار معلل با غرض و نتیجه است و نتیجه آن عاید بر دیگری است پس مؤلف خواست روشن سازد که هدف ضرر رساندن به دیگری نیست چون این امر پیش عقلاً قبیح و مذموم است مانند کسی که طعام مسموم را پیش فردی می‌برد تا او را بکشد پس وقتی ضرر رساندن در کار نیست متعین می‌گردد که مقصود، نفع‌رسانی است و این همان مطلوب ماست. (همان، ۱۱۹-۱۲۱)

دوم: تکلیف و لطف؛ به عقیده حلی: "هنگامی که ثابت شد که افعال پروردگار، معلل با هدف و غرضی است و از آن طرف ثابت شد که هدف خداوند نفع رساندن به بندگان می‌باشد پس ناچار باید تکلیفی در کار باشد؛ این تکلیف با انگیختن فردی است که طاعت او با همه مشقتی که دارد بر بندگان واجب باشد و این تکلیف ابتدائاً و بدون واسطه از سوی خدا باشد به شرط آنکه ابلاغ کرده و به